

цілеспрямованому управлінському впливу при налагодженій системі інформаційного забезпечення можлива успішна і ефективна реалізація правоосвітніх завдань у сучасній школі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом / Афанасьев Виктор Григорьевич. – М. : Политиздат, 1975. – 408 с.
2. Биков В. Ю. Система управління інформаційними базами даних в освіті / Биков В. Ю., Руденко В. Д. – К. : ІЗМН, 1996. – 288 с.
3. Гуменюк В. В. Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до створення і користування системами інформаційного забезпечення / Гуменюк В. В. // Підготовка керівника середнього закладу освіти : навч. посіб. [за ред. Л. І. Даниленко.] – К. : Міленіум, 2004. – 272 с.
4. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : [моногр.] / Єльнікова Г. В. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.
5. Капто А. Е. Без информации – нет управления / Капто А. Е. // Управление современной школой : пособие для директора школы ; под ред. М. М. Поташника. – М. : АППЦИТП, 1992. – С. 79-87.
6. Клыков Ю.И. Банки данных для принятия решений / Клыков Ю. И., Горьков Л. Н. – М., 1980. – 208 с.
7. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Протасова Н. Г. – К., 1998. – 176 с.

Анотація

О.П.Ковальская

Информационное обеспечение управления правовым образованием учащихся общеобразовательного учебного заведения

Рассматривается проблема информационного обеспечения управления правовым образованием учащихся общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: *информационное обеспечение управления, система информационного обеспечения управления, правовое образование.*

Summary

O.P.Koval's'ka

Information Provision of Management of Law Education of General Educational Establishment Pupils

The problem of information provision of management of law education of general educational establishments is studied in the article.

Key words: *information provision of management, system of information provision of management, law education.*

Дата надходження статті:

„26” лютого 2010 р.

УДК 378:510.8

Н.В.КУДИКІНА,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Київ)*

Методологічні засади дослідження проблеми лідерства в освіті

Лідерство – актуальна проблема сучасної освіти. Методологія дослідження проблеми лідерства базується на ставленні до цього феномена як до діяльності особистості, що має системний характер. Стаття презентує авторську модель діяльності лідера.

Ключові слова: *лідерство, лідер, соціальне середовище, соціальні групи, активність.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному суспільстві феномен лідерства привертає увагу як пересічних людей, так і вчених. Лідерство – соціально-психологічний феномен внутрішньо групового розвитку, який характеризує відносини домінування і підпорядкування в групі. Це явище виникає у процесі диференціації групової структури і її постійного вдосконалення.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, засвідчує, що її вивчення розпочалось в 30-і роки ХХ ст. американськими фахівцями з соціальної психології. Вчені не були однастайні щодо розуміння суті досліджуваного явища, внаслідок чого виділились кілька теорій лідерства. З довідникової літератури [4] дізнаємося про таке. Серед теорій лідерства найбільшу популярність здобули: теорія лідерських ролей, теорія рис лідера, теорія лідерства як функції групи і теорія лідерства як функції ситуації. У теорії лідерських ролей американський соціальний психолог Р.-Ф. Бейлс стверджує, що лідерство розглядається як прийняття людиною особливої ролі. Таких ролей виокремлюють дві: роль професіонала, що пов'язана з генерацією ідей і пропозицій для розв'язання поставленої проблеми, і роль соціально-емоційного спеціаліста, яка пов'язана із забезпеченням у групі належного психологічного клімату і розв'язанням проблем людських стосунків.

Американський соціолог Е. Богардус у теорії рис лідера стверджує, що лідером може стати людина, яка від природи наділена унікальними лідерськими рисами. Відтак, не кожен може бути лідером.

Практика не підтвердила цю теорію. Наявність у людини певних рис ще не робить її лідером. Лідером у групі стає той, хто чітко розуміє поставлені завдання і бачить шляхи їх виконання, діючи при цьому на вищому рівні, ніж інші члени групи.

У 50-і роки ХХ ст. цю теорію змінила теорія лідерства як функції групи американських психологів Р. Крачфілда і Д. Креча і теорія лідерства як функції ситуації Р.-Ф. Бейлса, Т. Ньюкома. За теорією лідерства як функції групи, лідерство є результатом внутрішньо групового розвитку, і вся група бере участь у цьому процесі, а лідер – це особа, яка має в групі найвищий статус і найкраще дотримується її норм. У теорії лідерства як функції ситуації стверджується, що одні і ті ж люди в різних групах можуть займати різне становище, а значить лідерство – результат складного і багатогранного впливу різних факторів і ситуацій. Лідер – це той, хто в певній ситуації бере на себе більшу відповідальність за виконання групових задач.

У вітчизняній психології, яка ґрунтується на принципі діяльнісного опосередкування, стверджується, що лідером є член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника колективної діяльності в умовах певної специфічної, достатньо значущої ситуації. Його роль у тому, щоб забезпечити організацію сумісної колективної діяльності людей для найбільш швидкого і успішного досягнення спільної її мети [4, с. 187].

Дослідження проблеми лідерства в Україні особливо актуалізувалося у зв'язку з розгортанням нової соціально-економічної ситуації, коли усталені соціально-трудові відносини динамічно змінюються. З позицій соціального прагматизму у соціально-трудових відносинах помітною стала фігура лідера. Як вже доведено, лідер – це та особистість, яка в певній ситуації бере на себе більшу відповідальність за виконання групових задач. За таких умов всі учасники спільної трудової діяльності, зокрема, освітньої, зацікавлені в успішному лідері, оскільки результат його дій є корисним і вигідним для всіх членів групи.

У зв'язку з необхідністю усвідомлення процесів, які відбуваються в колективах дітей під впливом лідера, актуалізувалась потреба в розробці педагогічних досліджень означеного напрямку наукових пошуків.

Дослідження О.В.Хмизової засвідчує, що теоретичну основу педагогічних досліджень проблеми лідерства складають психологічні положення про сутність та закономірності розвитку особистості (Д.Б.Ельконін, Е.Еріксон, Г.С.Костюк), про психологічний зміст і закономірності виховання (І.Д.Бех, Л.І.Божович, В.О.Сухомлинський), принципи системного підходу до вивчення психічних явищ і педагогічних процесів (С.І.Архангельський, В.П.Беспалько, Б.Ф.Ломов, О.В.Скрипченко, Б.М.Теплов), наукові психологічні уявлення про сутність та закономірності розвитку дітей молодшого шкільного віку (Л.І.Божович, Д.Б.Ельконін), психолого-педагогічні принципи впровадження в шкільну практику особистісно орієнтованих педагогічних технологій (Ш.О.Амонашвілі, В.О.Сухомлинський), синтетична теорія лідерства, теорія лідерства як способу групової диференціації, теорія лідерських ролей, теорія ціннісного обміну як механізму висування особистості на лідерську позицію в групі (Р.Л.Кричевський).

Формулювання цілей статті... По суті, наукова пізнавальна діяльність з будь-якої проблеми дослідження завжди починається з відповіді на запитання про її методологію, *ab ove* (з яйця). Якщо це не так, то процес наукового пошуку не буде мати міцної основи, він буде мимовільним, випадковим, побудованим на піску. Усвідомлене ставлення дослідника до методологічного забезпечення наукової роботи з проблем лідерства суттєво впливає на її ефективність, оскільки методологія – базова основа пізнання і перетворення реальної дійсності. Визначаючи методологію, дослідник усвідомлює, з яких саме позицій, підходів і принципів він досліджує проблему [2].

Метою цієї публікації є висвітлення основних методологічних позицій щодо дослідження проблеми лідерства.

Виклад основного матеріалу... Здійснення досліджень у будь-яких галузях наукового знання передбачає опору на конкретні наукові підходи. *Науковий підхід* у педагогічних дослідженнях розуміємо як дотримання дослідниками певного ставлення до досліджуваних явищ освіти та послідовну реалізацію цього ставлення у процесі розв'язання конкретних завдань навчання і виховання дітей. В наукових джерелах наводяться характеристики системного, індивідуального, гендерного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, інформаційного та інших підходів. Останнім часом у педагогіці значної актуальності набуло використання середовищного підходу (О. Вайнер, В. Орлов, В. Лебедев, Л. Лохвицька, О. Савченко, В. Ясвин та ін.).

Розвиток лідерських якостей особистості залежить, передусім, від соціальних умов її життя.

Якщо ж вдається до аналізу визначень поняття „особистість” у відповідній теорії, то добре видно, що провідними складовими характеристиками цієї дефініції дослідники вважають, як правило, ставлення людини до навколишнього світу, соціальні позиції особи, свідомість, соціальну діяльність тощо. Іншими словами, поняття „особистість” виражає індивідуальну форму відбиття історично-конкретних суспільних відносин, котрі репрезентуються соціальним середовищем.

У довідковій літературі *соціальне середовище* розглядається як сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, що значною мірою детермінують її свідомість, поведінку і діяльність. Соціологи

зазначають: соціальне середовище можна розглядати як єдність загального, особливого й одиничного. Структурно соціальне середовище є складним багатокомпонентним утворенням. Воно характеризується численними рівнями, складними зв'язками та відносинами між елементами. Соціальне середовище диференціюють за критерієм простору. Соціальне середовище у широкому розумінні позначається дефініцією *макросередовище*. У вузькому розумінні поняття „соціальне середовище” репрезентується дефініцією *мікросередовище*. Мікросередовище є сполучною ланкою між дитиною і суспільством у широкому розумінні цього поняття, саме його особливості у кінцевому підсумку визначають результативність формування лідерських якостей..

Конкретизують поняття „соціальне середовище” термінологічні словосполучення „соціальні зв'язки” і „соціальна група”. *Соціальні зв'язки* – зв'язки взаємодії (взаємозумовленості, взаємопроникнення, взаємозаперечення та ін.) між окремими індивідами, групами та колективами індивідів, а також соціальними верствами і групами, які мають певні соціальні цілі у межах соціальної системи.

Безпосереднє відношення до реалізації середовищного підходу у дослідженні педагогічних проблем лідерства має поняття *соціальна група*, котре розглядають як сукупність людей, які об'єднані спільними інтересами, необхідністю задоволення особистих, колективних, загальних потреб, а також відповідними цінностями і виступають колективними суб'єктами соціальних зв'язків і відносин.

Характеристикою соціальної групи є групова сумісність, яка передбачає сумісність міжособистісну – взаємне прийняття людьми один одного у процесі спілкування чи спільної діяльності. Міжособистісна сумісність ґрунтується на схожості (або взаємній доповнюваності) їх потреб, мотивів, переконань, ціннісних орієнтацій, темпераментів, характерів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та інших властивостей і якостей, що приносить їм задоволення (або незадоволення) від процесу взаємодії і одержаного результату. Обов'язковим атрибутом міжособистісної сумісності є наявність взаємної симпатії, взаємоповаги і впевненості в позитивних результатах спільної діяльності.

Розгляд соціального середовища у площині міжособистісної взаємодії у групах однолітків також передбачає врахування впливу міжособистісної сумісності на процес і результат формування лідерських якостей дітей.

Продуктивним методологічним підґрунтям наукових досліджень означеного напряму є системно-діяльнісний підхід, адже лідерство проявляється тільки в контексті різноманітних видів людської діяльності. Відтак, лідерство розглядаємо як діяльність особистості, що має певні якісні характеристики.

Психологи розглядають діяльність як активність людини. Термінологічне словосполучення „лідерство як діяльність” є видовим відносно категорії „діяльність”. Діяльність лідера – це динамічна система взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, яка спрямована на перетворення його об'єктів і явищ. Проблема ефективності лідерства – це частина загальної проблеми організації людської діяльності.

Психологічною наукою розроблена низка плідних концепцій діяльності. Це передусім роботи С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Б.М. Теплова, Б.Г. Ананьєва, К.А. Абульханової-Славської, В.М. Мясіщева та ін.

У процесі теоретичного осмислення діяльності лідера доцільно представити її у вигляді психологічної моделі. Зазначену модель ми розглядаємо як теоретичне узагальнення, яке дозволяє звести різноманітні види і форми лідерства до теоретичного конструкту, в якому відображені загальні для їх різних видів компоненти та зв'язки між ними. Надалі запропоновану модель можна застосовувати у процесі реалізації локальних завдань дослідження проблеми лідерства.

Важливим вихідним пунктом для розробки моделі діяльності лідера є поняття функціональної системи. Функціональність системи виявляється через динамічну мобілізацію всіх її структурних компонентів відповідно до вектора мети – результату.

Побудувати теоретичну модель діяльності лідера – означає скласти певну систему з логічною структурою і чіткою характеристикою елементів цієї структури. Структура розглядається як взаєморозміщення, взаємозв'язок складових частин цілого; будова [3, с. 649]. Цілеспрямоване упорядкування діяльності системи (у даному випадку – діяльності лідера) сприятиме підвищенню її ефективності. Основою розробки моделі структури діяльності лідера вихідними є такі міркування.

Суб'єктом такої діяльності є лідер. З теоретичних джерел відомо, що *лідер* є провідним суб'єктом колективної діяльності. Він визначає дії щодо перспективних і актуальних цілей групи, передбачає результат, володіє намірами і домаганнями, котрі сприяють суб'єктивній та об'єктивній успішності діяльності. Він характеризується ініціативністю, яка обіймає як мотивацію, а крім того, уявлення про способи досягнення мети. Він бере на себе відповідальність за організацію діяльності колективу у відповідності до можливостей, здібностей, об'єктивних умов та вимог до діяльності та відповідальність за її наслідки.

Щоб стати лідером, особистість свідомо або на підсвідомому рівні змінює всю свою організацію, використовує всі свої психічні можливості і здібності, як ресурси для здійснення діяльності колективу на оптимальному рівні.

Лідер – це особистість, що наділена певними знаннями, уміннями і здатна цілеспрямовано використовувати власні особистісні, психічні, пізнавальні, професійні ресурси.

Лідер структурує діяльність колективу відповідно до власних організаційних можливостей та завдань, які потрібно розв'язати на шляху до мети.

Лідер вибудовує ієрархію сукупності завдань за критеріями часу та їх значущості. Водночас він забезпечує оптимальне і цілісне функціонування всіх членів колективу відповідно до їх особистісних ресурсів. Здійснює психологічне забезпечення діяльності суб'єктивно та об'єктивно оптимальним чином, здобуває необхідну інформацію і будує оптимальну стратегію досягнення мети [4, с. 187]. Кожному лідеру притаманний свій стиль керівництва, що визначається способами досягнення спільної мети та його ставленням до членів групи. Стиль керівництва є результатом взаємодії особистих рис, потреб, мотивів, уявлень про себе, позицій, цінностей, знань, навичок.

Як суб'єкт діяльності, лідер активно взаємодіє з членами групи, якою керує, та з навколишнім освітнім середовищем і у такий спосіб задовольняє виробничі або інші потреби групи. Людські потреби конкретизуються у мотивах. Мотив (від лат. *moveo* – приводити в дію) – спонукання до діяльності, яке пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта [4, с. 212]. Продуктивними видами мотивів діяльності лідера в освітньому середовищі є груповий професійний інтерес і креативність у реалізації прагнень групи, які забезпечують лідеру свідоме, зацікавлене і творче ставлення до роботи.

У психологічній структурі людської діяльності між мотивом та діями, які реалізують конкретну діяльність, є такий функціонально важливий компонент, як *мета*. Мотив набуває характеру спонуки до дії лише за умови, що людина має перед собою відповідну *ціль* – лише тоді вона почне активно діяти для її досягнення.

Цілепокладання є системоутворюючим фактором діяльності лідера. В освіті цілепокладання, на яке спрямовується активність лідера, реалізується як триєдина *педагогічна мета*:

- освітня (удосконалення знань учнів, студентів, формування загальнонавчальних і спеціальних професійних умінь і навичок);
- розвиваюча (розвиток мислення, мови, пам'яті, загальних і професійних здібностей, творчої уяви тощо);
- виховна (формування світогляду, ціннісних орієнтацій, культури науково-дослідної праці, моральних і творчих якостей особистості).

Отже, у структурі діяльності лідера виділяємо *мотиваційний та цільовий компоненти*. Відомо, що мотивація і процес цілепокладання мають величезне значення у плідній реалізації будь-якої людської діяльності, у тому числі й лідерської.

Процес досягнення мети розкривається через конкретний зміст діяльності. В освіті у такій ролі виступає зміст навчання й виховання. Наявність змісту дає підстави для виділення *змістового компонента* в структурі лідерської діяльності.

Мета діяльності лідера реалізується через розгортання процесу її досягнення. Як відомо, визначальною структурною одиницею процесу діяльності є *дія*. Дія має складну організацію, її структурними одиницями виступають *операції*. Психологи їх співвідносять з об'єктивно-предметними умовами реалізації процесу діяльності (О.М. Леонтьєв). Отже, у структурі діяльності лідера є підстави виділити *процесуально-операційний* компонент.

Досягнення позитивного результату лідерства забезпечується самооцінними діями лідера за процесом їх розгортанням. Контроль і оцінка є необхідною умовою коригування процесу лідерської діяльності з метою досягнення кращого результату дії. Це є підставою для виділення у структурі діяльності лідера *контрольно-оцінного компонента*.

Лідерська діяльність в освіті має соціальне значення за умови досягнення її виконавцем передбачуваного результату. Таким чином, *результат* – це необхідний компонент діяльності лідера в освіті.

Висновки... Отже, у методологічному забезпечення дослідження проблеми лідерства провідними є середовищний і *системно-діяльнісний підходи*. Розроблена на їх основі теоретична модель дозволяє розглядати лідерство як структурно складну діяльність особистості. Успішність лідерства забезпечується через ефективне функціонування таких основних компонентів діяльності лідера – мотиваційного, цільового, змістового, процесуально-операційного і контрольно-оцінного. Саме вони забезпечують реалізацію мети діяльності групи, отже, – досягнення передбачуваного результату.

Список використаних джерел та літератури:

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; відп. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К.: Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2008. – 278 с.
3. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
4. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
5. Соціологічна енциклопедія / [укладач В. Г. Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.

6. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Анотація
Н.В.Кудыкіна

Методические основы исследования проблемы лидерства в образовании

Лидерство – актуальная проблема в сфере современного просвещения. Методология исследования проблемы лидерства базируется на понимании лидерства как деятельности личности системного характера. Статья презентует авторскую модель лидерства.

Ключевые слова: лидерство, лидер, социальная среда, социальная группа, активность.

Summary
N.V.Kudykina

Methodological Basis of Study of the Problem of Leadership in Education

Leadership is the actual problem in the sphere of modern education. The research methodology of the leadership problem is based on the attitude to this phenomenon as to the person's activity that has systemic nature. The article represents the leadership model that is developed by the author.

Key words: leadership, leader, social environment, social group, activity.

Дата надходження статті:

„20” січня 2010 р.

УДК 378+37.11(477)

І.М.КУСТОВСЬКА,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Мотивація студентів до навчання як загальна психолого-педагогічна проблема

В статті аналізуються існуючі наукові підходи у визначенні таких понять, як „навчальна мотивація”, „мотив”, „пізнавальний інтерес” та досліджуються можливості ефективного застосування теоретичних підходів під час практичної викладацької діяльності.

Ключові слова: навчальна мотивація, мотив, пізнавальний інтерес, проблемне навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Будь-яка діяльність здійснюється під впливом певних спонукань, які є рушієм активності її суб'єкта. Сукупність таких спонукань утворює мотиваційну сферу діяльності. Не є винятком і навчальна діяльність. До її мотиваційної сфери входять потреби студента, його інтереси, переконання, ідеали, уявлення про себе, ціннісні орієнтації.

Сформованість мотиваційної сфери є необхідною передумовою успішності навчальної діяльності, тому її розвиток потребує цілеспрямованого педагогічного впливу.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблеми формування позитивної навчальної мотивації вивчали та досліджували багато педагогів та психологів. Для визначення ефективності процесу формування позитивної навчальної мотивації студентів важливими є праці Ю. Бабанського, В. Богословського, Л. Василенко, А. Виноградової, В. Галузяка, В. Давидова, Д. Ельконіна, М. Заброцького, Є. Ільїна, С. Максименка, А. Маркової, Т. Матись, М. Мільмана, В. Окоця, А. Орлова, О. Савонько, М. Савчина, М. Сметанського, А. Степанова, М. Фіцули, З. Хізроевої, В. Шахова, В. Ягупова та інших.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз психолого-педагогічних підходів у формуванні навчальної мотивації та визначення основних шляхів ефективного застосування теорії під час практичної викладацької діяльності. Основним завданням є проаналізувати стан вивчення проблеми та визначити доцільні та ефективні засоби застосування теоретичних знань під час практичного викладання.

Виклад основного матеріалу... Питання формування позитивних мотивів навчання є дуже актуальним сьогодні, адже сучасні студенти втрачають стимул до діяльності. Для початку визначимо поняття „мотивація” та „мотив”, щоб зрозуміти природу та основні складові процесу мотивації навчальної діяльності та можливості формування першої за допомогою прийомів стимулювання. Для цього звернемося до праць сучасних педагогів та психологів, які вивчають цей аспект педагогічної діяльності.

С. Максименко поняття „мотив” визначає як „внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності” [4, с. 402]. М. Заброцький вважає, що „мотив – внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до діяльності. У ролі мотивів можуть виступати потреби, інтереси, потяги, емоції, установки, ідеали тощо” [3, с. 28, 94]. У В. Богословського, А. Степанова, А. Виноградової мотиви визначаються як певні потреби, думки, почуття, що спонукають особистість до активної діяльності. На думку М. Савчина та Л. Василенко, мотиви – рушійні сили розвитку дитини. Це – „розходження між новими потребами, цілями, прагненнями особистості і досягне нею рівнем оволодіння засобами, необхідними для задоволення цих потреб” [9, с. 62].